

Ігор ТУРЯНСЬКИЙ,

член редколегії «України дипломатичної»,
Надзвичайний і Повноважний Посол,
ветеран дипломатичної служби,
учасник 19-ти сесій Генеральної Асамблеї ООН,
член Національної спілки журналістів України

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ООН

У зв'язку з проведенням у м. Нью-Йорк, США, 70-ї ювілейної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН) і обранням на ній України до непостійних членів Ради Безпеки редколегія наукового щорічника «Україна дипломатична» підготувала для своїх читачів низку цікавих фактів про цю світову Організацію та участь у її діяльності України.

«МИ, НАРОДИ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ, СПОВНЕНІ РІШУЧОСТІ

врятувати прийдешні покоління від бідувань війни, що двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і

знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особи, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, і

створити умови, за яких можна дотримуватися справедливості і поваги до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі,

І З ЦІЄЮ МЕТОЮ

проявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, і

об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру і безпеки, і

забезпечити прийняттям принципів і встановленням методів, щоб збройні сили застосовувалися не інакше, як у спільних інтересах, і

використати міжнародний апарат для сприяння економічному й соціальному розвитку всіх народів,

ВИРІШИЛИ ОБ'ЄДНАТИ НАШІ ЗУСИЛЛЯ ДЛЯ ДОСЯГ- НЕННЯ ЦИХ ЦІЛЕЙ

Згідно з цим наші відповідні уряди через представників, які зібралися в місті Сан-Франциско і пред'явили свої повноваження, визнані в належній формі, погодилися прийняти даний Статут Організації Об'єднаних Націй і цим засновують міжнародну організацію під назвою «Об'єднані Нації».

(цитується за Офіційним виданням Управління громадської інформації Організації Об'єднаних Націй. Charter of the United Nations (Ukrainian). OPI/323 — 248 — October 1969 — 5 M. Printed in Kiev, Ukrainian SSR).

Так написано в преамбулі до Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН), яку було розроблено Комітетом з підготовки преамбули і Першого розділу (цілі і принципи) діяльності ООН під керівництвом міністра закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) Д.З. Мануїльського.

З ініціативи УРСР до Статуту було включено низку важливих положень, зокрема положення про сприяння міжнародному співробітництву в розв'язанні економічних і соціальних проблем, про загальну повагу та дотримання прав і основних свобод людини незалежно від расової належності, статі, мови та релігії.

Складовою частиною Статуту ООН є Статут Міжнародного суду. Протягом 70 років функціонування Організації Об'єднаних Націй до Статуту ООН не було внесено жодних суттєвих змін. Внесені до деяких статей поправки мали лише організаційний і процедурний характер.

Ідея створення ООН виникла ще на початку Другої світової війни. 14 серпня 1941 року Президент Сполучених Штатів Америки Ф. Рузвельт і Прем'єр-міністр Великої Британії В. Черчилль підписали Атлантичну хартію, у якій було проголошено цілі двох країн у війні проти нацистської Німеччини та її союзників, а також бачення післявоєнного устрою світу. 24 вересня 1941 року до Хартії приєднався СРСР. 1 січня 1942 року представники 26 союзних держав, які воювали проти країн гітлерівської коаліції, заявили про свою підтримку Атлантичної хартії і підписали Декларацію Об'єднаних Націй. У цьому документі вперше було використано назву «Об'єднані Нації», запропоновану Ф. Рузвельтом.

Наприкінці жовтня 1943 року на Московській конференції міністрів закордонних справ Радянського Союзу, США та Великої Британії було підписано рамковий документ про створення цієї міжнародної організації. Остаточної домовленості про створення ООН було досягнуто у лютому 1945 року в м. Ялта на Кримській (Ялтинській)

конференції керівників антигітлерівської коаліції — Й. Сталіна, Ф. Рузвельта і В. Черчилля. Основою діяльності майбутньої Організації став принцип однакості великих держав - постійних членів Ради Безпеки ООН при прийнятті рішень, яких було наділено правом вето.

У Ялті було досягнуто принципової домовленості про участь у роботі ООН Української РСР (УРСР) і Білоруської РСР (БРСР) як країн, які найбільше постраждали від німецької агресії та зробили значний внесок у перемогу над фашизмом. Пропозиція Й. Сталіна надати право всім радянським республікам стати членами-засновниками ООН не знайшла підтримки. Було також відхилено його пропозицію про включення до країн-засновниць ООН Литовської РСР як країни, на територію якої, поряд з УРСР і БРСР, німецький вермахт вторгся першим. На Конференції було досягнуто домовленості про те, що США матимуть право надати статус засновників ООН своїм двом штатам, однак у зв'язку з низкою обставин (смерть Ф. Рузвельта і критика в Сполучених Штатах досягнутих у Ялті домовленостей, негативне ставлення до них нового Президента США Г. Трумена) згадане рішення залишилося нереалізованим.

Конференція з розробки Статуту ООН тривала з 25 квітня до 26 червня 1945 року в американському місті Сан-Франциско. Саме 26 червня 1945 року представники 50 держав-засновниць Організації підписали цей документ. Серед них були представники Української РСР і Білоруської РСР. Польща, яка не брала участі в роботі Конференції, підписала Статут згодом, проте увійшла до переліку держав-засновниць ООН. Отже, засновниками ООН стала 51 держава. 24 жовтня 1945 року Радянський Союз здав свою грамоту про ратифікацію Статуту ООН. Саме вона забезпечила потрібну кількість ратифікацій для набрання ним чинності. Відтоді 24 жовтня вважається Днем заснування Організації Об'єднаних Націй, який щороку широко відзначається у світі.

Перша сесія Генеральної Асамблеї ООН почала свою роботу 10 січня 1946 року у Лондоні, столиці Великої Британії. Перша схвалена нею резолюція стосувалася мирного використання атомної енергії та ліквідації атомної та інших видів зброї масового знищення. У Лондоні було визначено порядок виступів делегацій у загальнополітичній дискусії на щорічних сесіях Генеральної Асамблеї ООН. Право завжди виступати першою одержала делегація Бразилії, оскільки її представник першим підняв руку при розгляді цього питання. Іншим рішенням, схваленим у ході першої сесії Генеральної Асамблеї, було рішення про розташування штаб-квартири в м. Нью-Йорк, США, куди вона переїхала 16 серпня 1946 року. Саме тому другим у загальній дискусії завжди виступає представник США, як країни-господаря місця розташування штаб-квартири ООН.

17 січня 1946 року у Лондоні відбулося й перше засідання Ради Безпеки ООН. Спочатку до її складу входило 11 країн, зокрема й 5 постійних членів, наділених правом вето: Велика Британія, Китай,

СРСР, США та Франція (до 1971 року місце Китаю в Генеральній Асамблеї та Раді Безпеки ООН займав Тайвань). Перша схвалена резолюція Ради Безпеки стосувалася створення Військово-штабного комітету, до якого мали входити начальники штабів збройних сил постійних членів Ради Безпеки чи їхні представники.

14 грудня 1946 року Генеральна Асамблея прийняла пропозицію крупного американського фінансиста Д. Рокфеллера-молодшого про надання гранту в сумі 8,5 млн. дол. США для придбання ділянки землі під будівництво штаб-квартири ООН. Церемонія закладки фундаменту будинку відбулася 24 жовтня 1949 року, в четверту річницю заснування Організації, а офіційне відкриття — 10 січня 1951 року.

Протягом 70-ти років існування Організації Об'єднаних Націй відбулося 70 регулярних, 29 спеціальних і 10 надзвичайних сесій Генеральної Асамблеї. Одна з надзвичайних сесій, яка відбулася 14 січня 1980 року, засудила введення Радянським Союзом військових підрозділів на територію одного з членів ООН — суверенного Афганістану.

Серед пріоритетів діяльності ООН — підтримання міжнародного миру та безпеки, сприяння економічному зростанню в державах-членах, контроль за дотриманням прав людини, збереження довкілля, розвиток Африки, боротьба з хворобами й бідністю, наркоманією, тероризмом, охорона прав інтелектуальної власності, надання гуманітарної допомоги біженцям і мігрантам, питання контролю над озброєннями та роззброєнням, миротворча діяльність тощо.

В Організації Об'єднаних Націй В Організації Об'єднаних Націй діють шість головних органів: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, шість головних органів: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і соціальна рада, Рада з опіки, Міжнародний суд і Секретаріат. Окрім штаб-квартири ООН у Нью-Йорку, в Женеві (Швейцарія), Відні (Австрія) та Найробі (Кенія) діють Відділення Організації.

За час існування ООН її очолювали За час існування ООН її очолювали вісім Генеральних секретарів. Першим був представник Норвегії Трюгве Лі, Генеральних секретарів. Першим був представник Норвегії Трюгве Лі, який очолював її до 1952 року. Упродовж 1953–1961 рр. цю посаду займав Д. Хаммаршельд (Швеція), який загинув при виконанні службових обов'язків у 1961 році в авіакатастрофі в Африці. Протягом 1961–1971 рр. Генеральним секретарем був У Тан (Бірма), у 1972–1981 рр. — К. Вальдхайм (Австрія), упродовж 1982–1991 рр. — Перес де Куельяр (Перу), у 1992–1996 рр. — Бутрос Бутрос-Галі (Єгипет), протягом 1997–2006 рр. — Кофі Аннан (Гана). Нинішній, восьмий Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун (Республіка Корея), очолює Організацію з 2007 року. Його повноваження закінчуються 31 грудня 2016 року. Сім із восьми генеральних секретарів ООН обіймали цю посаду протягом двох п'ятирічних строків, окрім Бутроса

Бутроса-Галі (формального обмеження перебування на посаді двома строками немає).

Кандидатуру на посаду Генерального секретаря розглядає Рада Безпеки ООН, після чого її затверджує Генеральна Асамблея. Кандидат має одержати 2/3 голосів держав-членів ООН. Протягом 70 років існування Організації Об'єднаних Націй Генеральна Асамблея завжди розглядала тільки одну кандидатуру. Жодного разу Генеральним секретарем ООН ще не був представник країн Східної Європи. Крім того, цю посаду ще не обіймала жінка.

Сьогодні членами ООН є 193 держави світу (державами-засновницями, як зазначено вище, була 51 країна). Збільшення кількісного складу Організації відбувалося в результаті вступу до неї колишніх колоній Великої Британії, Франції, Італії та Бельгії, які ставали незалежними державами, а також нових незалежних держав, які виникли після розпаду колишнього СРСР і Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ). Останнім членом ООН у 2001 році став Південний Судан.

Статус спостерігача при ООН було запроваджено у 1946 році, коли його одержала Швейцарія (повноправний член ООН з 2002 р.). Нині його мають Святий Престол (Ватикан, з 1964 р.) та Палестина (з 2012 р. У 1974–2012 роках вона мала цей статус як недержавне утворення — Організація визволення Палестини).

Індонезія — єдина країна, яка добровільно припиняла своє членство в ООН у 1965-1966 роках.

У 1965 році у зв'язку з появою на карті світу низки нових незалежних держав, колишніх колоній, відбулося розширення складу Ради Безпеки Організації з 11 до 15 членів. Водночас кількість постійних членів Ради не змінилася.

В історії ООН було два випадки, коли держав-членів позбавляли права участі в роботі Генеральної Асамблеї (не в роботі ООН загалом): упродовж 1974–1994 рр. — Південно-Африканську Республіку у зв'язку з проведенням політики апартеїду, а протягом 1992–2000 рр. — Союзу Республіку Югославію (СРЮ), яка вважала себе правонаступницею колишньої СФРЮ та відмовлялася вступати в ООН як нова держава.

З 1946 і до 2015 року постійні члени Ради Безпеки ООН 237 разів застосовували право вето: СРСР і Росія (з 1991 р.) — 103 рази, США — 79, Велика Британія — 29, Франція — 16, Китай — 9 (до 1971 р. місце Китаю займав Тайвань, який застосовував право вето лише один раз). 41 раз право вето застосовували на рішення про прийом нових членів до ООН, близько 40 — для блокування призначення нового Генерального секретаря. Були випадки, коли вето накладали одразу декілька країн. Росія з 1991 року використала право вето 13 разів, 10 із яких застосовував нинішній постійний представник цієї країни в Раді Безпеки. Останній раз — при голосуванні резолюції про створен-

ня Міжнародного трибуналу для кримінального переслідування винних у катастрофі літака «Малайзійських авіаліній». Починаючи з 1991 року, США голосували проти 14 проектів резолюцій, які, переважно, містили в собі критику політики Ізраїлю.

За 70 років існування ООН накладала санкції на 23 країни, причому в 1946–1990 роках лише двічі: у 1966 році проти Південної Родезії (нині Зімбабве) й у 1977 році проти Південно-Африканської Республіки. Нині санкції діють проти 14 країн, серед яких – Іран, Ємен, Сомалі, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР). Санкції діють також проти терористичної організації «Аль-Каїда» та руху «Талібан».

Діяльність Організації Об'єднаних Націй фінансують за рахунок внесків держав-членів до її бюджету, який становить більше 6 млрд. дол. США на дворічний період. Величина внеску кожної країни визначається на підставі принципу платоспроможності, який враховує цілу низку факторів. Найбільші внески сплачують США (22%), Японія (10%), Німеччина (7%), Франція, Велика Британія та Китай (по 5%), Італія (4%). Росія сплачує 2,5%, або близько 350 млн дол. США. Внесок України у 2015 році складає близько 2,7 млн. дол. США.

Секретаріат ООН формується з відповідних фахівців країн-членів з урахуванням принципу справедливого географічного розподілу. Водночас за кожною країною резервується мінімальна кількість місць для її представників (т. зв. фактор членства). Внесені на розгляд кандидати проходять через кадровий відбір, який включає професійне та лінгвістичне тестування. Нині в Секретаріаті ООН працює близько 6 тис. осіб.

Діяльність ООН із підтримання миру було розпочато в 1948 році зі створення органу за спостереженням за дотриманням умов перемир'я на Близькому Сході. Перші збройні сили ООН у складі 10 країн було створено у 1956 році для спостереження за виводом іноземних військ (англійських, французьких та ізраїльських) із зони Суецького каналу (Єгипет). Тоді ж уперше вони використали блакитні берети й шоломи, що стали символами миротворців. Починаючи з 1948 року, було проведено 71 операція з підтримання миру. У лавах миротворців служили понад один мільйон військових, поліцейських і цивільних співробітників. Більше 3,3 тисяч із них загинуло, зокрема 126 у 2014 році. Зараз миротворчі сили ООН налічують 125 тис. осіб із 122 держав. Вони здійснюють 16 місій у країнах Європи, Азії й Африки.

Ще до здобуття незалежності українці брали участь у миротворчих операціях ООН від СРСР. Починаючи з 1992 року, у них взяло участь 37 000 українських військовослужбовців, 50 з яких загинуло, а 87 було поранено. Наразі українські миротворці беруть участь у чотирьох миротворчих місіях – у Косово, Демократичній Республіці Конго, Кот-Д'Івуарі та Ліберії. Їхня загальна чисельність – близько 400 осіб.

З 2002 року 29 травня відзначають у світі як Міжнародний день миротворців ООН, аби віддати шану всім миротворцям усіх контингентів Організації. Лише Рада Безпеки ООН має право визначити всі умови, зокрема й фінансові, на яких проводять миротворчі операції з підтримання міжнародного миру та безпеки. Проведення Організацією операцій із підтримки миру здійснюється за рахунок окремого бюджету.

Упродовж 1950–2013 років Нобелівський комітет присуджував премію миру окремим діячам, органам і організаціям ООН більше 10 разів. Так, у 1950 році нею вперше було нагороджено посередника ООН у врегулюванні конфлікту між арабами та євреями в 1948 році Ральфа Банча, у 1961 році – Генерального секретаря ООН Д. Хаммаршельда. Цією нагородою відзначено й Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (1954 і 1981 роки), Дитячий фонд ООН (1965 р.), Міжнародну організацію праці (1969 р.), Міжнародні сили з підтримання миру (1988 р.). У 2001 році Нобелівську премію одержала сама Організація Об'єднаних Націй та її Генеральний секретар Кофі Аннан, у 2005 році – Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та його Генеральний директор Мухаммед аль-Барадеї, у 2007 році – Міжурядова група з вивчення змін клімату та її голова Альберт А. Гор-молодший. Останнє нагородження відбулося у 2013 році: премію одержала Організація із заборони хімічної зброї.

Попри те, що структура й діяльність ООН з часу її створення зазнали деяких змін, реформа Організації наразі є одним із найактуальніших питань, яке вже тривалий час обговорюють на різних рівнях. ООН критикують за те, що країни, що розвиваються, недостатньо представлені в головних органах, передусім у Раді Безпеки, де незмінним правом вето користуються лише п'ять постійних членів. Україна виступає за реформування ООН, за надання їй діяльності більшого динамізму, за усунення дублювання в роботі окремих органів, за економію витрат на утримання апарату, за більшу оперативність у роботі.

Протягом усіх 70 років існування ООН спочатку Українська РСР, а з 1991 року незалежна Україна бере активну участь у її роботі, допомагаючись конструктивного та справедливого вирішення актуальних міжнародних проблем. Одним із пріоритетних напрямів діяльності нашої держави в ООН є співробітництво з метою пом'якшення та мінімізації довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи. З 1990 р. за ініціативи України, Білорусі та Російської Федерації Генеральна Асамблея ООН схвалює резолюцію «Зміцнення міжнародного співробітництва та координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи». Пріоритетним з 2014 року є також питання збереження територіальної

цілісності України у зв'язку з окупацію Росією Криму і її вторгненням у Донецьку та Луганську області.

З 1958 року в м. Нью-Йорк діє Постійне представництво України при ООН. Першим Постійним представником було призначено П.П. Удовиченка (1958–1961 рр.). Потім Постійними представниками були: Л.Є. Кизя (1961–1964 рр.), С.Т. Шевченко (1964–1968 рр.), М.Д. Полянничко (1968–1973 рр.), В.Н. Мартиненко (1973–1979 рр.), В.О. Кравець (1979–1984 рр.), Г.Й. Удовенко (1985–1992 рр.), В.Г. Батюк (1992–1993 рр.), А.М. Зленко (1994–1997 рр.), В.Ю. Єльченко (1997–2000 рр.), В.П. Кучинський (2001–2006 рр.), Ю.А. Сергеев (з 2007 року і дотепер).

Представників України неодноразово обирали заступниками голів сесій Генеральної Асамблеї ООН, керівниками, заступниками керівників і доповідачами головних комітетів Генеральної Асамблеї ООН: Другого (економічні та фінансові питання), Третього (соціальні, культурні та гуманітарні питання, питання прав людини), Четвертого (спеціальні політичні питання, питання опіки і деколонізації) та Шостого (правові питання).

Протягом 25 років поспіль (1946–1971 рр.) УРСР обирали до складу Комісії ООН з прав людини. У 1983 році її знову було обрано до цього важливого органу, а з перетворенням його в Раду ООН з прав людини у 2005 році Україна знову зайняла в ній чільне місце (2005–2011 рр.). Відтоді і дотепер Україна є спостерігачем у Раді.

Українського вченого-юриста професора В.М. Корецького обирали до складу Комітету ООН з прогресивного розвитку міжнародного права (1947 р.). У 1947–1949 роках він був першим заступником голови Комісії ООН з прав людини, на яку було покладено завдання розробки Загальної декларації прав людини, схваленої Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 року. У 1961–1970 роках В.М. Корецький був членом і віце-головою Міжнародного суду ООН.

Представник України професор П.О. Недбайло вніс значний вклад у розробку таких важливих міжнародних актів, як Декларація та Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародні пакти про права людини. Ця робота здобула заслужене міжнародне визнання: П.О. Недбайлу було присуджено премію ООН у галузі прав людини.

Міністра закордонних справ України Г.Й. Удовенка в 1997 році було обрано Головою 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. Це єдиний випадок за всю історію діяльності ООН, коли український представник займав таку високу посаду.

На нинішній ювілейній 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Україну 15 жовтня 2015 року вже вчетверте обрано до складу непостійних членів Ради Безпеки. До цього часу вона була членом Ради в 1948–1949, 1984–1985 і 2000–2001 роках, що є свідченням визнання

міжнародною спільнотою внеску нашої держави у справу зміцнення та підтримання міжнародного миру й безпеки.

Шість разів Україну було обрано до одного з шести головних органів ООН — Економічної та соціальної ради (ЕКОСОП). Протягом багатьох років наша держава була членом допоміжних органів Ради — Комісії з народонаселення, Статистичної комісії, Комісії соціального розвитку, Комісії зі становища жінок, Комітету з природних ресурсів, Комісії з транснаціональних корпорацій, Комітету з неурядових організацій. Україну було обрано також до Спеціального комітету з розробки міжнародної конвенції щодо боротьби з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, Спеціальним комітетом з питань міжнародного тероризму, Комітету ООН з інформації, Міжурядового комітету ООН із науки й техніки з метою розвитку та низки інших.

Представників України обирали заступниками голів Спеціального комітету ООН з апартеїду, Спеціального комітету ООН з розробки міжнародної конвенції проти апартеїду в спорті, Комітету ООН зі здійснення невід'ємних прав палестинського народу. Українських представників обирали також до керівного складу сесій низки інших органів Генеральної Асамблеї ООН — Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Програми розвитку ООН (ПРООН), Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та інших.

Україна активно долучається до координованих ООН міжнародних зусиль із протидії морському піратству та збройним пограбуванням суден. У травні 2010 року за ініціативи нашої держави відбулося перше в історії ООН тематичне засідання Генеральної Асамблеї ООН, присвячене боротьбі з цим ганебним явищем сьогодення. Україна є членом Контактної групи з протидії піратству біля узбережжя Сомалі.

Міністрами закордонних справ незалежної України, які забезпечували участь нашої держави в роботі Генеральної Асамблеї ООН, її головних органів і Ради Безпеки ООН були: А.М. Зленко (1991–1994 рр.), Г.Й. Удовенко (1994–1998 рр.), Б.І. Тарасюк (1998–2000 рр.), А.М. Зленко (2000–2003 рр.), К.І. Грищенко (2003–2005 рр.), Б.І. Тарасюк (2005–2007 рр.), А.П. Яценюк (2007 р.), В.С. Огризко (2007–2009 рр.), П.О. Порошенко (2009–2010 рр.), К.І. Грищенко (2010–2012 рр.), Л.О. Кожара (2012–2014 рр.), А.Б. Дешиця А.Б. (2014 р.), А.П. Клімкін (з 2014 року і дотепер).

З 1992 року Організацію Об'єднаних Націй представлено в Києві 17-ма органами, програмами та фондами. Їх очолює Координатор системи ООН в Україні.

Окремі держави-члени зробили подарунки Організації на знак поваги до її діяльності. Україна подарувала килим і велику порцелянову вазу, декоровані національними орнаментами.